राम्लत्वम्। दाहप्रशमनत्वम्। वृष्यत्वम्। कषायत्वम्। कफनाशित्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥

तूलं, क्ली पुं, (तूल्यते इयत्तया परिच्छिद्यते इति। तूल+कर्म्मणि घञ्। यद्वा, तूलयते स्वल्पोऽपि बहुस्थानं पूरयतीति। तूल+"इगुपधेति।"कः।) कार्पासादितूलः। (इति मेदिनी। ले, २६॥) तत्पर्य्यायः। पिचुः २। इत्यमरः। २।९।१०६॥ पिचुलः ३ पिचुतूलः ४ तूलपिचुः ५। इत्यमरटीका॥ पिचुतूलम् ६। इति त्रिकाण्डशेषः॥ (यथा, देवीभागवते। ५। १०। ३६।
"विपरीतं यदा दैवं तृणं वज्रसमं भवेत्।
विधिश्चेत् सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा॥")

तूलकं, क्ली, (तूल+स्वार्थे कन्।) तूलः। इति हेमचन्द्रः। ४। २०। ५॥

तूलकार्म्मुकं, क्ली, (तूलाय तूलस्फोटनाय कार्म्मुकमिव।) तूलस्फोटनार्थधनुः। धुनखरा इति भाषा। तत्पर्य्यायः। पिञ्जलम् २। इति त्रिकाण्डशेषः॥

तूलचापः, पुं, (तूलाय तूलस्फोटनाय चाप इव।) तूलकार्म्मुकम्। इति शब्दरत्नावली॥

तूलनालिका, स्त्री, (तूलनिर्म्मिता नालिका नाली।) पिञ्जिका। इति त्रिकाण्डशेषः॥ पाँइज इति भाषा॥

तूलनाली, स्त्री, (तूलनिर्म्मिता नाली।) तूलनालिका। इति भूरिप्रयोगः॥

तूलपिचुः, पुं, (तूलप्रधानः पिचुस्तूलवृक्षः।) तूलः। इत्यमरटीकायां भरतः॥

तूलवृक्षः, पुं, (तूलस्य तूलप्रधानो वा वृक्षः।) शाल्मली। इति राजनिर्घण्टः

तूलशर्करा, स्त्री (तूलस्य शर्करेव।) कार्पासबीजम्। शब्दमाला॥

तूलसेचनं, क्ली, (तूलस्य सेचनम्।) सूत्रकर्त्तनम्। इति शब्दमाला॥ काटना इति भाषा॥

तूला, स्त्री, (तूलयते पूरयति स्थानमिति। तूल+अच्+ततः स्त्रियां टाप्।) कार्पासी। इति राजनिर्घण्टः॥ वर्त्तिः। इति शब्दरत्नावली॥

तूलिः, स्त्री, (तूलतीति। तूल निष्कर्षे+"इगुपधात् कित्।"उणां। ४। ११९। इति इन् स च कित्।) स्वनामख्यातचित्रकरोपकरणम्। इति सिद्धान्तकौमुद्यामुणादिवृत्तिः॥

तूलिका, स्त्री, (तूलिरेव। स्वार्थे कन्।) चित्रकरोपकरणम्। तूली इति भाषा। (यथा, कुमार। १। ३२॥
"उन्मीलितं तूलिकयेव चित्र
सूर्य्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्॥")
तत्पर्य्यायः। ईषिका २। इत्यमरः। २।१०।३३॥ तुलिः ३ तूली ४ ईषीका ५ इषीका ६। वीरणादिशलाका। इत्यन्ये। आवर्त्तितमनावर्त्तितं सुवर्णं ज्ञातुं यन्निक्षिप्यते तत्रत्यन्य। आवर्त्तितसुवर्णं द्रवाकारं यत्र निक्षिप्यते तत्रेति केचित्। इति भरतः॥ (तूलमस्त्यस्या इति। तूल+ठन्।) शय्योपकरणम्। इति मेदिनी। के, १०२॥ तोषक् इति भाषा। (यथा, कथासरित्सागरे। २६। ७८।
"प्रविश्य चान्तः सद्रन्तपर्य्यङ्के न्यस्ततूलिके
पटावगुण्ठिततनुं शयानां काञ्चिदैक्षत॥"
तथा च काशीखण्डे। ४। ९७।
"कञ्चुकं तूलगर्भञ्च तूलिकां सूपवीतिकाम्॥")
वर्त्तिः। इति शब्दरत्नावली॥

तूलिनी, स्त्री, (तूलोऽस्त्यस्याः। तूल+इनिः। ङीप्।) लक्ष्मणाकन्दः। इति राजनिर्घण्टः॥ शाल्मलिवृक्षः। इति भावप्रकाशः॥ (तद्यथा,
"ताम्बूलं कटुतैलमुष्णभवनं तूलीपटी तूलिनी॥"
इति वैद्यकपथ्यापथ्यविधौ शिशिराद्याचारे॥)

तूलिफला, स्त्री, (तूलि तूलयुक्तं फलमस्याः।) शाल्मलिः। इति रत्नमाला॥

तूली, स्त्री, (तूलयतीति। तूल+इन् कृदिकारादिति वा ङीप्।) नीली। वर्त्तिः। इति शब्दरत्नावली॥ तूलिका। इत्यमरटीकायां भरतः॥ (यथा,—
"उच्चैस्तूलीविलासं सुललितशयनं प्राणिनामाभिरामम्॥"
इति वैद्यकपथ्यापथ्यविधौ हेमन्तकृत्ये॥)

तूवरः, पुं, (तु सौत्रो धातुः+बाहुलकात् ष्वरच् दीर्घश्च।) काले अजातशृङ्गो गौः। नेड़ा गरु इति भाषा। अश्मश्रुपुरुषः। इत्यमरः। ३।३। १६४॥ माकुन्दिया इति भाषा। पुरुषव्यञ्जनत्यक्तः। कषायरसः। इति मेदिनी। वे, १६४॥

तूवरिका, स्त्री, (तूवरी+स्वार्थे कन् टाप् पूर्व्वह्रस्वश्च।) तुवरिका। इत्यमरटीकायां रमानाथः॥

तूवरी, स्त्री, (तूवर+षित्वात् ङीष्।) आढ़की। सौराष्ट्रमृत्तिका। इत्यमरटीकायां भरतः॥

तूष, तुष्टौ। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वां-परं-अकं-सेट्।) षष्ठस्वरी। तूषन्ति कुलदेवताः। इति दुर्गादासः॥

तूष्णीं, [म्] व्य, मौनम्। इत्यमरः। ३। ४। ९॥ (यथा, मनुः। ८। १४७।
"यत्किञ्चिद्दशवर्षाणि सन्निधौ प्रेक्षते धनी।
भुज्यमानं परैस्तूष्णीं न स तल्लब्धुमर्हति॥")

तूष्णींशीलः, त्रि, (तूष्णीं मौनं शीलं स्वभावो यस्य।) मौनी। तत्पर्य्यायः। तूष्णीकः २। इत्यमरः। ३। १। ३९॥

तूष्णीकः, त्रि, (तूष्णीं शीलं यस्य। "शीले को मलोपश्च।" ५। ३। ७३। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या कः मलोपश्च।) तूष्णींशीलः। इत्यमरः। ३।१।३९॥ (यथा, महाभारते। ५। ३४। २३।
"आसीनमपि तूष्णीकमनुरज्यन्ति तं प्रजाः॥")

तूष्णीकां [म्] व्य, (तूष्णीम्+अकच्प्रकरणे "तूष्णीमः काम् वक्तव्यः।" इति वार्त्तिकोक्त्या काम्। मित्त्वादन्त्यादचः परः।) मौनम। इत्यमरः। ३। ४। ९॥

तूस्तं, क्ली, (तुस शब्दे+बाहुलकात् तुसेरपि तन् दीर्घश्च। इत्यज्जलदत्तः। ३। ८६।) धूलिः। ("तूस्तानि विनिहन्ति वितूस्तयति पन्थानं वातः।" इति मुग्धबोधम्॥) जटा। इति मेदिनी। ते, २२॥ पापम्। सूक्ष्मम्। इति शब्दरत्नावली॥

तृक्ष, इत्याम्। इति कविकल्पद्रुमः॥ (भ्वा-परं-सकं-सेट्।) सप्तमस्वरी। तृक्षति। इत्यां गतौ। इति दुर्गादासः॥

तृखं, क्ली, जातीफलम्। इति शब्दचन्द्रिका॥

तृट्, [ष्] स्त्री, (तृष+क्विप्।) इच्छा। तृष्णा। (यथा, ऋतुसंहारे। १। ११।
"मृगाः प्रचण्डातपतापिता भृशं
तृषा महत्या परिशुष्कतालवः॥")
कामकन्या। इति मेदिनी। षे, १३॥

तृण, द ञ उ भक्षे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (तनां-उभं-सकं-सेट्। क्त्वावेट्।) द ञ, तृणोति तर्णोति तृणुते तर्णुते। उ, तर्णित्वा तृत्वा। इति दुर्गादासः॥

तृणं, क्ली, (तृण्यते भक्ष्यते गवादिभिरिति। तृण+घञ्। संज्ञापूर्व्वकत्वात् न गुणः। यद्वा, तृह हिंसायाम्+"तृहेः क्नो हलोपश्च।"उणां ५।८। इति क्नप्रत्ययो हकारलोपश्च।) नड़ादि। चिनाखड़ इति ख्यातम्। इति केचित्। इति भरतः॥ तत्पर्य्यायः। अर्ज्जुनम् २। इत्यमरः। २। ५। १६७॥ त्रिणम् ३ खटम् ४ खेट्टम् ५ हरितम् ६ ताण्डवम् ७। इति शब्दरत्नावली॥*॥ (यथा, पञ्चतन्त्रे। १। ३४। [णम्।
"जातस्य नदीकूले तस्य तृणस्यापि जन्म कल्या-
यत् सलिलमज्जनाकुलजनहस्तालम्बनं भवति॥")
गोभ्यस्तृणदानफलं यथा,—
"तीर्थस्नानेषु यत् पुण्यं यत् पुण्यं विप्रभोजने।
यत् पुण्यञ्च महादाने यत् पुण्यं हरिसेवने॥
सर्व्वव्रतोपवासेषु सर्व्वेष्वेव तपःसु च।
भुवः पर्य्यटने यत्तु सत्यवाक्येषु यद्भवेत्॥
यत् पुण्यं सर्व्वयज्ञेषु दीक्षायाञ्च लभेन्नरः।
तत् पुण्यं लभते प्राज्ञो गोभ्यो दत्त्वा तृणानि च॥"
इति ब्रह्मवैवर्त्ते श्रीकृष्णजन्मखण्डम्॥*॥
धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु गृहनिमित्ततृणकाष्ठाहरणे दोषा यथा,—
"अग्निचौरभयं रोगो राजपीड़ा धनक्षतिः।
संग्रहे तृणकाष्ठानां कृते वस्वादिपञ्चके॥"
इति ज्योतिःसारसंग्रहः॥
(गन्धद्रव्यविशेषः। रामकर्पूर इति भाषा॥ अस्य पर्य्याया यथा,—
"कुतृणञ्च सुगन्धञ्च तृणं शीतं सुशीतलम्॥"
इति वैद्यकरत्नमालायाम्॥)

तृणकुङ्कुमं, क्ली, (तृणसम्भूतं कुङ्कुमम्।) सुगन्धद्रव्यभेदः। तत्पर्य्यायः। तृणासृक् २ गन्धि ३ तृणशोणितम् ४ तृणपुष्पम् ५ गन्धाधिकम् ६ तृणोत्थम् ७ तृणगौरम् ८ लोहितम् ९। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। उष्णत्वम्। कफमारुतशोफकण्डूतिपामाकुष्ठामदोषनाशित्वम्। परमभास्वरत्वम्। इति राजनिर्घण्टः॥